

Ніна Голоднова, Анна Петрова

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЗНАННЯ І МЕЖІ ЗМІНЮВАНОСТІ УНІВЕРСАЛЬНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

Мета даної статті - простежити різні правила послугування УБК, виявити й позначити параметри і межі допустимих доповнень та змін.

Сучасне бібліотечне співтовариство використовує велику кількість різноманітних інформаційно-пошукових мов (ІПМ). У процесі створення єдиних інформаційних мереж виникає проблема поєднання ІПМ. Зв'язуючою ланкою тут можуть бути Універсальні Бібліотечні Класифікації (УБК). Це сприятиме піднесенню їхнього статусу і визначенню їх не тільки як ефективного засобу пошуку інформації за системою наукового знання, а й як засобу інтеграції та взаємозв'язку різноманітних ІПМ. Виникає потреба постійного вдосконалення УБК для збереження їх здатності до адекватного відбиття всього спектра інформації, всіх форм і типів знання про світ та людину.

Ми виходимо з того, що не існує ідеальних класифікаційних систем. Найдосконаліша КС створюється в певних умовах стану й розвитку знання та соціальної практики; вже з-за цього вона має свої обмеження. Тому на час завершення публікації першого видання практично будь-якої УБК (а це в середньому 10 років) її таблиці певною мірою застарівають. Отже, не потребує доказів і обґрунтувань теза щодо необхідності постійного оновлення наукового змісту таблиць, їх принципової відкритості для доповнень.

Однак це оновлення не може бути довільним і безконечним. На певній стадії воно може перейти в негативну фазу. Кожна УБК задає не тільки алгоритми свого функціонування, а й досить жорсткі правила послугування ними.

Кожна УБК відбиває певний універсум знань про світ і людину. Знання фіксується в двох формах, що взаємодоповнюють одна одну: образній, або ірраціональній (естетичній, художній, теологічній тощо), і раціональній, або науковій. При цьому таблиці фіксують не тільки різні форми об'єктивації знання, а й різні способи його одержання та функціонування. Кожний спосіб одержання знання ґрунтується на неминучому штучному розчленуванні єдиного світу.

*В основу статті покладено виступ представників науково-дослідного відділу ББК Російської державної бібліотеки на Міжнародній конференції «Бібліотечно-бібліографічні комунікації та інформаційно-пошукові системи», яка відбулася 10-13 жовтня 1995 р. в Києві.

© Голоднова Ніна Миколаївна, Київ, 1996

© Петрова Анна Львівна, Київ, 1996

Внаслідок цього кожне знання принципово неповне. Цей фактор зумовлює відкритість таблиць для доповнень.

До того ж, знанню можна надати замкнутого виду; в рамках достатньо жорстких вимог до об'єкта й методу дослідження знання одержує (або набуває) предикативну силу. Відповідні обмеження прийнято називати ідеалами й нормами пізнання.

Саме на основі цих ідеалів і нормуються наукові парадигми - деякі сталі системи уявлень про смисл і межі науки (чи свого роду домовленість про те, що в даний момент треба вважати науковим, а що - ні), поза якими жодне наукове співтовариство займатися своєю діяльністю не може. УБК фіксує знання в будь-якій його формі на парадигмальному рівні. В своєму категоріальному та методичному апараті таблиці УБК відбивають сформовані ідеали й норми пізнання, інші загальні універсальні культури. У процесі їх зміни змінюється і змістовне наповнення таблиць, що веде, врешті-решт, до модернізації самої системи.

Слід також враховувати, що знання може існувати як нормальне і як аномальне (позанаукове, паранаукове та ін.).

Динаміка розвитку знання, процес трансформації його норм та ідеалів породжує цілий ряд побічних явищ. Найістотніше з них - феномен аномального знання.

За змістом воно являє собою доволі широкий спектр: поряд з «паразитними сателітами науки» (за визначенням Дж. Холтона) включає в себе і значну частину результатів, які в кінцевому підсумку ведуть до перегляду ключових положень конкретної науки, і таких прикладів, що вже стали хрестоматійними, тут більше, ніж достатньо. Приміром, науковим співтовариством були відкинуті початкові варіанти таких фундаментальних фізичних теорій, як класична електродинаміка Джеймса Максвелла, квантова теорія, спеціальна теорія відносності. «Дикими й фантастичними» вважалися спочатку чимало ідей Нільса Бора.

Важливо чітко уявити собі, що аномальне знання в різних його виявленнях є неодмінним супутником пізнавального процесу, і тому йдеться не про викорінення цих явищ, а лише про формування в суспільній свідомості правильного розуміння їхньої ролі й місця в культурі.

Аномальне знання також має свою динаміку виникнення й розвитку, і в певні історичні моменти може навіть зайняти головне положення.

Така ситуація характерна для: переломних моментів

у розвитку самої науки; періодів соціальних криз, які переживає суспільство.

Однак, оскільки класифікаційна система повинна бути безпристрасна щодо оцінювання, то вона має надавати місце будь-яким формам, видам, типам знання, в тому числі й паразитним. Практично в усіх УБК відбито розділи, що відображають окультні «науки», різні типи й види магії, парапсихологію та ін.

Питання тут в іншому: як швидко в таких ситуаціях має реагувати КС на феномени подібного роду, поготів, якщо вони прагнуть зайняти домінуюче становище. Адже ми можемо опинитися в ситуації, коли таблиці, поспішаючи реагувати на нібито нові пріоритети, виявляються зорієнтованими або заснованими на постулатах і феноменах, які є не науковими. Безумовно, система зобов'язана досить оперативно відгукнутися на те нове, що виникає, але при цьому вона не повинна перетворюватися в його моментальну фотографію. Все нове має простежуватися в динаміці для коректного визначення його місця в таблицях.

Знання будь-якого типу динамічне. Воно перебуває в процесі постійного розвитку, руху, зміни. У протилежному випадку воно догматизується і вироджується. Цей процес має свої закономірності, фази, цикли. Так, помічено, що приблизно кожні 25 - 30 років відбувається зміна (тією чи іншою мірою) наукових парадигм, норм, ідеалів наукового знання і способів його одержання, що спричинює суттєві зміни в науковій практиці.

Знання будь-якого типу може функціонувати в режимі досить стабільному (в період сталості парадигм) і в режимі більш або менш інтенсивних змін (аж до революційних). Проте поява нового не означає повного й абсолютного знищення старого. Розвиток науки, інших форм знання про світ - це часто не стільки нагромадження знання, скільки переоцінка накопиченого і створення нових гіпотез, нерідко таких, що відкидають попередні. Навіть наукові революції, в результаті яких формується нова картина світу, нові ідеали й норми пізнання, не приводять до абсолютного знищення старого, а ведуть до його переосмислення й діалектичного зняття. Співвідношення ж нових і старих наукових теорій має діалогічну структуру. Теорії (вже існуючі й ті, що знову виникають) завжди пов'язані спільним проблемним полем, єдністю по-різному інтерпретованих і дискутованих понять, взаємопов'язаністю аргументації та контраргументації. Діалогічна структура складається в період формування вихідних ідей наукової теорії і функціонує в ході теоретичного суперництва.

Отже, будь-які зміни знання, навіть найреволюційніші, не є абсолютним знищенням попереднього. Тому модернізація УБК (будь-якої мірою) ґрунтується на збереженні їх методологічного фундаменту, дотримання основоположних початково закладених у кожен систему таких класифікаційних принципів:

Універсальність. Передбачає відбиття всіх галузей і типів знання в їх взаємозв'язку; можливість застосування різних видів інформаційно-пошукових систем; можливість систематизації фондів документів різного виду.

Науковість. Цей принцип розуміється як міра наближення УБК до класифікації наук, використання принципів категоріального аналізу й синтезу при визначенні класів; використання наукової термінології при формулюванні класифікаційних поділів. Як прикладна за суттю, будь-яка УБК насамперед повинна бути

зручним «інструментом» для систематизації документів. Тому УБК прагнуть відбивати внутрішню логіку, закономірності тієї чи іншої сфери знання, але не повторюють іманентні структури окремих наук;

Логічність побудови класифікації виражається в послідовному перетворенні принципів формальної логіки при побудові класів у ряди й ланцюги;

Стабільність класифікації. Розуміється як здатність системи в цілому й окремих її розділів зберігати в процесі переробки відносну постійність у побудові класів і нотацію. Стабільність не передбачає стагнації системи; її не слід догматизувати, оскільки дуже швидко така класифікація перетворюється на анахронізм. Вимога дотримання стабільності спрямована винятково проти необґрунтовано частих змін систем.

Гостинність структури і нотації класифікації. Цей принцип розглядається як здатність системи включати в змістовий ряд і нотацію поняття та відповідні їм індекси без ламання існуючої структури. Гостинність останньої забезпечується чітким виокремленням основних поділів, строгістю визначень, варіантністю індексації.

Гнучкість класифікаційних систем. Полягає в збереженні структурних основ таблиць у процесі створення їх варіантів різного усікання і профілю. Виходячи з цього принципу, під час перегляду таблиць зберігається розтягнутість нотації, тобто можливість скорочення або збільшення деталізації індексів без зміни структури розділів. Гнучкість класифікаційних систем забезпечується також альтернативністю - можливістю побудови в різних місцях схеми рядів класів одного й того самого змісту.

Динамічність. Цей принцип припускає здатність УБК розвиватися і вдосконалюватися згідно з динамікою розвитку науки, постійно оновлюючи зміст, структуру й нотацію.

Слідуючи за принципом відбиття нових реалій, сама структура класифікації піддається трансформації. При цьому розвиток будь-якої УБК відбувається за діалектичним принципом. Кількісне нагромадження нового, що концентрується в доповненнях і виправленнях (ДІВ) різної міри глибини (заміна поділів, включення нових поділів, уточнення методичного апарату та ін.), приводить до якісного перетворення класифікаційної системи, що виражається в корінній переробці розділів, розробці тих, що недостає, перетворенні методики. Водночас невиправдане захоплення доповненнями і виправленнями може спричинити руйнацію системи. Тому необхідне вироблення певних алгоритмів змінюваності таблиць.

На основі багаторічної практики вироблені методики вдосконалення класифікації. По суті, вони пропонують два способи внесення змін: поточні доповнення і виправлення в режимі стабільного функціонування системи - згідно з поступовим розвитком знання: якісне перетворення системи в результаті нагромадження ДІВ або кардинальних змін відображуваного об'єкта.

З огляду на спадкоємність у розвитку всіх типів знання, слід прагнути до збереження структурних основ таблиць. При модернізації таблиць необхідно строго дотримуватися вимог стабільності їх «несучих» конструкцій, насамперед - основного ряду. Основний ряд будь-якої класифікації фіксує в собі ту систему знання в різних його формах, що прийнята науковим співтовариством у даний історичний період. Крім того, він відбиває основоположні методологічні та світоглядні

установки, на яких ґрунтується КС: матеріалістичні, світські, діалектичні, історичні, прагматичні та ін. Зміна методологічних установок спричинює радикальні зміни основного ряду, що, в свою чергу, неминуче веде до структурних змін усієї системи, а це - трудомісткий і не завжди виправданий процес рекаталогізації, рекласифікації, зміна data knowlence тощо.

Чи означає це, що основний ряд є недоторканим? Аж ніяк. Стабільність не припускає його догматизації. Але слід мати на увазі, що кардинальні зміни основного ряду відбуваються внаслідок появи абсолютно нових видів, форм, типів знання або зміни методологічних основ системи. Проте реалії розвитку знання не дають підстав для такого роду стверджень. У дискусіях останніх двох десятиліть про сутність наукового знання, його долю й перспективи досить чітко простежується думка, що навряд чи можна говорити про виникнення «нової раціональності». Навіть найновіші дослідження в природознавстві (вивчення нерівноважних динамічних систем, концепції самоорганізації, флуктуацій, біфуркацій, катастроф тощо) не вносять принципово концептуальних новацій у наукове знання. На думку учасників дискусій, досягнуті в трьох найпередовіших галузях природознавства зміни спричинили залучення в наукове дослідження раніше недоступних йому галузей, які вважалися ненауковими і навіть позанауковими. Тому зміни в основних рядах класифікаційних систем - це головним чином використання їхніх внутрішніх резервів для доповнень і уточнень.

Так, у ББК простежуються певні потенційні можливості основного ряду внаслідок перегляду систематики дисциплін загальнокультурного циклу. Це звільнення класу А внаслідок коректнішого визначення місця марксизму (як у цілому, так і його складових) у таблицях; можливість циклічного структурування основного ряду класу «Ю Філософські науки. Психологія» - замість простого й неповного перерахування філософських дисциплін; ліквідація формулювання «наука в цілому», що звільняє ряд класів і надає змогу по-новому структурувати окремі галузі знання (приміром, класи Б, С).

Поточний перегляд таблиць (доповнення і виправлення та ін.) - це, по суті, накопичення нового в таблицях. На певному рівні воно приводить до їх якісного перетворення. Межі змін тут - перевидання.

Перевидання як найрадикальніші та всеохопні зміни УБК застосовуються, втім, доволі обережно і в різний спосіб. Періодичність їх також неоднакова. Так, ДДК перевидавалися 20 разів (приблизно один раз у 5,5 років); при цьому в останні роки ДДК здійснює кроки в бік фасетизації, переважно за рахунок загальних типових поділів.

Класифікація Бібліотеки Конгресу США, що видавалася окремими томами, перевидається в такий же спосіб - у міру застаріння тих або інших розділів, зберігаючи незмінними свої структурні й методичні основи.

Класифікація Ранганатана перевидається приблизно кожні 5 - 6 років. При цьому в кожне видання вносяться значні зміни.

Досить повільно перевидавалася «Бібліографічна класифікація» Блісса. Її видання завершене в 1953 р. Перевидання почалося з 1977 р. окремими томами. До 1990 р. з запланованих 22 томів було випущено 9.

Нині не існує спеціальної методики розрахунку необхідної періодичності в перевиданнях УБК. Водночас можна стверджувати, що перегляд повних варіантів

багатотомних класифікацій має відбуватися як мінімум кожні десять років, усіх інших варіантів - кожні 5 - 6. Завважимо ще один істотний момент.

Радикальні зміни системи допустимі, але не на догоду вдосконалення тільки її логічної структури. Вони виправдані, якщо диктуються суттєвими змінами змісту розділів. Тому в ході модернізації УБК насамперед використовуються всі резерви внутрішнього вдосконалення розділів: внесення доповнень у зміст, використання резервних індексів, уточнення формулювань класифікаційних розділів, виключення непрацюючих індексів тощо. Вичерпавши усі ці внутрішні резерви, проробляються рішення про які-небудь кардинальні, якісні зміни системи.

Не всяке нове плодотворне, багато що не підтверджується часом, практикою. Отже, постає питання про оперативність і чутливість реагування класифікаційних систем на зміни будь-якого знання. КС має вбирати в себе явища, відбивати тенденції, вже належним чином закріплені в практиці - в кількості публікацій, у формуванні наукових шкіл, у створенні дослідницьких центрів, спеціалізованих видань тощо.

Для апробації нового в таблицях УБК вироблено доволі оптимальні механізми: фіксація здійснюваних змін у картотеках методичних рішень (КМР); вироблення пропозицій у формі доповнень і виправлень; перегляд і закріплення (або виключення) даного поняття в таблицях.

У процесі модернізації будь-якої УБК виникає питання: як використати останні досягнення теорії класифікації? І тут з'являється проблема повної або часткової фасетизації ієрархічних систем. Поряд з безперечними достоїнствами, фасетні класифікації мають і суттєві недоліки. Основний - багатозначність пошукового образу документів і запитів, що спричинює великі втрати інформації. КФ дає змогу зменшити багатозначність пошукових образів, однак в універсальних таблицях (а це більшість УБК) неможливо виробити єдину строгу послідовність фасетів.

У детальних УБК, що відрізняються великою різноманітністю вимог до змісту, структури, нотації розділів ефективним є використання ієрархічно-фасетної або напівфасетної структури. В них структура окремих розділів фасетизується вибірково, тобто тематичні класи позначаються індексами допоміжних таблиць різного рівня застосування.

Загальна методика класифікаційних систем має не тільки включати в себе, як уже згадувалося, правила користування системою, а й передбачати механізми її оптимізації. Певною мірою вони вже вироблені в практиці функціонування будь-якої УБК і зафіксовані у відповідній методичній документації, приміром, «Правила УДК», «Організація й методика роботи з удосконалення таблиць ББК» тощо. Ці правила полягають от у чому: оновлення таблиць, включення нових розділів, понять та інше не повинно ламати основний ряд класифікацій; мають зберігатися прийняті система індексації та основні принципи її побудови. Однак, як показує практика, жодна УБК не дотримується їх повністю; що, врешті-решт, може привести не до модернізації, а до руйнування системи. Тому наголосимо ще раз на необхідності бережного ставлення до основ, методики побудови та використання УБК. Це дасть змогу не тільки підтримати нормальний режим функціонування систем, а й модернізувати їх досить коректно, досягаючи завдяки нагромадженим

доповненням їх якісного перетворення.

Конкретизуючи дане повідомлення проблемами модернізації російської ББК, підтвердимо вибрану раніше стратегію: модернізація таблиць ББК продовжується в руслі розробки машинопрочитаної версії. При цьому чітко витримується вимога щодо спадковості методичних і принципів основ класифікації, про що вже йшлося. Після завершення переробки таблиць окремих випусків ББК вони вводяться в «базу знань» ЕК РДБ, як у формі нормативних записів, так і в традиційній табличній. Паралельно мають бути перероблені відповідні розділи таблиць обласного варіанта, до мінімуму зведені розбіжності між повними й обласними таблицями, і тільки після цього може йтися про перевидання масового варіанта таблиць. Найскладніше питання тут - переробка таблиць суспільно-гуманітарного циклу. Якщо практично завершено переробку технічного циклу (за винятком обчислювальної техніки), на 2/3 перероблено природничо-науковий цикл, то переробка всіх випусків суспільно-гуманітарного циклу затягується через

об'єктивні причини (відомі нашим споживачам). Готується до обговорення й утвердження повністю перероблений випуск «Держава і право. Юридичні науки»; на стадії утвердження перебуває випуск «Політика. Політичні науки», «Культура. Наука. Освіта». Приблизно наполовину завершено переробку випуску «Економіка. Екологічні науки», «Релігія. Містика. Вільнодумство». У випусках Ю, Т перероблені й готові до обговорення лише окремі розділи. Детальнішу інформацію про підготовлені матеріали наші користувачі можуть отримати з інформаційного «Бюлетеня ББК» (вийшло чотири випуски, готується п'ятий).

У зв'язку з цим ще раз звертаємося до наших українських колег щодо діяльної участі в обговоренні та апробації нових проектів таблиць ББК, оскільки в кінцевому підсумку - якісних таблицях оновленої ББК - зацікавлені всі. *

* Переклад з рос. П. Солонської

ЗАРУБІЖНІ НАДХОДЖЕННЯ

Раїса Кириченко

НОВИНКИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЦНБ

Argents P.A. The Portable MBA Desk Reference. - New York: John Wiley and Sons. Inc. 1994. - 690 p. - переносний настільний календар з бізнесу, який об'єднує в собі два довідники в одному томі. Перша частина довідника - це енциклопедія з магістральних питань бізнесу, де відбито всі основні терміни з розрахунку, економіки, фінансів, міжнародного бізнесу, менеджменту, маркетингу. В другій частині - інформація з різних галузей бізнесу, експорту та імпорту тощо. Кожний розділ (усього 48) другої частини довідника містить список найкращих книг, журналів, довідників, торговельних асоціацій та ін. Є додатки зі статистичними даними.

Direktori of American Firms Operating in Foreign Countries. Vols 1 - 3: 13th ed. New York: Uniworld business Publ. Inc. 1994. - 1382 p. - трьохтомний довідник діючих у зарубіжних країнах американських фірм, що мають дочерні підприємства поза межами Сполучених Штатів. Подається перелік 2560 американських корпорацій з 18340 нерозташованими в США філіями. В першому томі перераховуються назви американських фірм, які діють поза межами Сполучених Штатів. Є інформація про адреси, телефони, факси, основну продукцію, сферу обслуговування, кількість службовців, зарубіжні країни, де вона має дочерні підприємства чи фірми. В другому та третьому томах за абеткою розміщені американські фірми згідно з місцем перебування в зарубіжних країнах. Інформується про адреси фірми, телефони, основну продукцію чи сферу обслуговування, назву та адресу філій у цій країні.

The Illustrated History of Oxford University / Ed. by J. Prest. - Oxford: Oxford University Press. 1993. - 405 p. - В ілюстрованій історії Оксфордського університету відображено роль цього вузу в житті нації, його архітектуру, колекції, внесок у розвиток класичних, природничих, фізичних наук та медицину, мистецтво. Подано 200 ілюстрацій, карти, хронологію, словник використаних термінів, покажчик.

Japan Trade Direktory 1994 - 95: 13th ed. - Tokyo: UETRO. 1994.

13 видання японського торговельного довідника містить інформацію про японські компанії, торговельні та промислові асоціації, банки, юридичні контори, бюро патентів. Є список 24 тис. виробів і сфер обслуговування та приблизно 2,6 тис. компаній. У першій частині довідника перераховуються виробнича та сфери обслуговування, у другій - японські компанії, торговельні та промислові асоціації. У третій інформується про торговельні та промислові можливості префектур та міст Японії. Четверту - відведено рекламі.

The Oxford Companion to the English Language / Ed. by T. McArthur. - Oxford: Oxford University Press 1992. - 1184 p. - Оксфордський довідник англійської мови (400 статей) охоплює всі її основні аспекти - граматику, історію, правопис, фонетику, а також матеріали про освіту, літературу, культуру тощо.

The Oxford Companion to Twentieth Century Poetry / Ed by J. Hamilton. - Oxford University Press. - Oxford: Oxford University Press, 1994. - 602 p. Оксфордський поетичний довідник ХХ ст. містить біографічні та бібліографічні дані про 1500 поетів Америки, Великобританії, Канади, Австралії та ін.

The Oxford Dictionary of Quotations / Ed. by A. Partington: 4th ed. - Oxford: Oxford University Press. 1992. - 1060 p. Нове видання Оксфордського словника цитат (перший випуск було здійснено в 1941 р.) подає понад 17 тис. цитат 2,5 тис. авторів усіх часів і народів.

Sanders A. The Short Oxford History of English Literature. - Oxford: Clarendon Press. 1994. - 678 p. Коротка Оксфордська історія англійської літератури є унікальним довідником з літератури Британських островів з часів англо-саксонських до постмодернізму. Висвітлено історію давньої і середньовічної літератури, Відродження, епоху Шекспіра, ХVІІ - ХVІІІ ст., романтизм, Вікторіанський період, модернізм тощо. Подано твори шотландських, ірландських та уельських авторів (англійською мовою).